

Н. В. Трусова,
 д. е. н., професор, Таврійський державний агротехнологічний університет
 імені Дмитра Моторного
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9773-4534>
 І. В. Свиноус,
 д. е. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>
 Ю. С. Гринчук,
 д. е. н., професор, Білоцерківський національний аграрний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0297-7432>
 О. І. Слободенюк,
 к. біол. н., доцент, Білоцерківський національний аграрний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6966-9277>
 К. В. Гринчук,
 магістр, Білоцерківський національний аграрний університет
 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6898-2958>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.9.53

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ "ЕФЕКТИВНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ"

N. Trusova,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University, Zaporizhzhia, Ukraine
 I. Svynous,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine
 Yu. Hrynchuk,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine
 O. Slobodenyuk,
 PhD in Biological Sciences, Associate Professor, Belotserk National Agrarian University
 K. Hrynchuk,
 Master, Belotserk National Agrarian University

METHODOLOGICAL PRINCIPLES TO THE INTERPRETATION OF THE 'EFFICIENCY OF ECONOMIC ENTITIES' CONCEPT

Стаття присвячена розгляду методичних підходів до трактування поняття "ефективність суб'єкта господарювання". Встановлено, що залежно від сприйняття макроекономічної системи сутність ефективності базується на наступному: досягненні цілей (програмно-цільовий рівень); використанні ресурсів (процесний рівень); ступені гнучкого пристосування до зовнішніх і внутрішніх факторів (факторний рівень); раціональній поведінці агентів щодо досягнення рівноважного стану із зовнішнім середовищем (системний рівень); розгляді прийомів, які б зумовлювали найменший негативний ефект у конкретних ситуаціях (ситуативний рівень); рівні керованості макросистеми, швидкості та формі її реагування на управлінські рішення, що приймаються, а також ступені досягнення управлінським органом поставлених цілей та запланованих результатів (структурний рівень); використанні менш витратних способів виконання основних функцій при одночасному виключенні зайвих функцій (функціональний рівень); досягненні результатів, які відповідають визначеним попередньо вимогам, у т.ч. обмеження на одержання результатів, такі як час, гроші та ресурси (проектний рівень).

Встановлено, що відповідно до найбільш поширеної концепції "ефективна економіка" ґрунтується на межі виробничих можливостей та забезпечує максимально можливий сукупний випуск за обмежених ресурсів, відносить ефективність до позитивної економічної теорії.

Поняття ефективності з позиції співвідношення витрат та одержаних результатів в економічній науці є найбільш поширеним, однак розгляд цієї категорії лише у цьому аспекті без урахування кінцевої ефективності результату не відображатиме якісного розвитку економічної системи в цілому.

У теоретико-методичному розумінні категорія ефективності виробництва є цілісною системою ринкових відносин щодо одержання найвищої віддачі від сукупних витрат та найбільшої економії затрат суспільної праці, системоутворювальними ознаками якої є людський капітал, основний капітал та матеріальні витрати.

Різноманітність думок щодо критеріїв ефективності та багатоваріантність її видів зумовлює велику кількість підходів до її визначення. З одного боку, багатогранність ефективності дозволяє пристосувати її до різних рівнів та галузей виробництва, а з іншого боку — ускладнює процес її дослідження та практичного використання внаслідок неоднозначності та незіставності. Вважаємо, що необхідно розробити комплексний підхід до оцінювання ефективності виробництва продукції з урахуванням як сучасних умов ведення бізнесу в галузі, так і специфічних умов галузі, що потребує дослідження середовища функціонування сільськогосподарських підприємств.

The article is devoted to the consideration of methodological approaches to the interpretation of the concept of 'efficiency of business entity'. It is established that, depending on the perception of the macroeconomic system, the essence of efficiency is based on the following: achievement of goals (program-target level); use of resources (process level); degrees of flexible adaptation to external and internal factors (factor level); rational behaviour of agents related to achieving equilibrium with the external environment (system level); consideration of techniques that would cause the least negative effect in specific situations (situational level); the level of manageability of the macrosystem, the speed and form of its response to management decisions, as well as the degree of achievement of the goals and planned results by the management body (structural level); using less costly methods of basic functions performing while excluding redundant functions simultaneously (functional level); achievement of results that meet pre-defined requirements, including constraints on the delivery of results, such as time, money and resources (project level).

It is established that, according to the most common concept, the 'efficient economy' is at the limit of production capabilities and provides the maximum possible aggregate output with limited resources, and attributes efficiency to positive economic theory.

The concept of efficiency from the position of the ratio of costs and obtained results is the most common in economic science, but considering this category only in this aspect without taking into account the final efficiency of the result will not reflect the qualitative development of the economic system as a whole.

In the theoretical and methodological sense, the category of production efficiency is a complete system of market relations in order to obtain the highest return from aggregate costs and the greatest savings in social labour costs, the system-forming features of which are human capital, fixed capital and material costs.

The diversity of opinions regarding efficiency criteria and the multivariate types of it lead to a large number of approaches to its definition. On the one hand, the multifaceted efficiency allows adapting it to different levels and branches of production, and, on the other hand, complicates the process of its research and practical use due to ambiguity and incomparability. We believe that it is necessary to develop a comprehensive approach to evaluation of the production efficiency, taking into account both modern business conditions in the industry and specific conditions of the industry, which requires a study of the environment of the functioning of agricultural enterprises.

Ключові слова: ефективність, ефективність виробництва, критерії ефективності, ефективна економіка, суб'єкт господарювання.

Key words: efficiency, production efficiency, efficiency criteria, efficient economy, business entity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Серед численних проблем, пов'язаних із виходом із кризового стану економіки країни, однією з центральних на сучасному етапі є підвищення ефективності виробництва. З огляду на це постає необхідність вивчення теоретичних основ сутності ефективності виробництва та шляхів її підвищення в ринкових умовах функціонування товаровиробників.

Розвиток виробництва і необхідність відображення результатів функціонування його в системі виробничих відносин сприяв появі категорії ефективності. Багатогранність відображення її суті й методичні підходи до оцінки ґрунтуються на положеннях теорії вартості та корисності, а саме: ефективність розглядається з позиції продуктивності та економії робочого часу, ефективності й обмеженості у використанні ресурсів, корисності та

продуктивності товарів, а також рівня задоволення потреб споживачів і в цілому суспільства.

Визначення поняття "ефективність" є багатогранним і різнобічним залежно від напряму використання та періоду, в якому відбувався процес його дослідження, а єдиною спільною рисою, що використовувалася у процесі його визначення, є досягнення максимального прибутку. Тому можна стверджувати, що ефективність виробництва характеризує віддачу та результативність, вона відображає не лише приріст обсягів виробництва, а й те, яким чином досягається це збільшення, тобто показує стан економічного зростання.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Питання ефективності на різних рівнях управління вивчалися такими провідними зарубіжними вченими, як

М. Армстронг, С. Брю, Дж. Гібсон, П. Друкер, Г. Емерсон, К. Ерроу, Ф. Кене, П. Кругман, К. Макконнелл, М. Мескон, Б. Мінхас, В. Парето, У. Петті, А. Пігу, М. Портер, Р. Соллоу, Я. Тінберген, Дж. Хікст та ін. Результати їхніх досліджень були використанні для теоретичного обґрунтування ефективності. Проте, швидкоплинні зміни вимагають перегляду та удосконалення методичних підходів до розуміння розуміння поняття "ефективність суб'єктів господарювання".

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є — на основі узагальнення результатів теоретичних розробок науковців запропонувати авторський підхід до трактування поняття "ефективність суб'єктів господарювання".

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Теоретики доводять, що ефективність залежить від природи і темпів введення технологічних інновацій. Р. Познер виділив фактори, які стабілізують і змінюють умови ефективності. До них віднесено динамічну економію, випадкові інновації у взаємодії з інвестиційною активністю, переваги у виробництві продуктів, а не галузей [1]. Висунуто припущення, що всі галузі використовують одні й ті ж фактори виробництва в одних і тих самих пропорціях, що веде до підвищення ефективності і, як наслідок, конкурентоспроможності країни. Виділено дві моделі створення ефективності: динамічну та статичну економію від масштабу. Статична економія від масштабу розглядається із позиції створення одного спеціалізованого великого виробника (групи виробників), конкуренція виникає між сильними олігополістичними об'єднаннями. Динамічна економія від масштабу виникає там, де знижуються питомі витрати для окремо взятої фірми внаслідок загального технічного прогресу за певний період часу, оскільки фірма може використовувати свій минулий досвід і розвиває нові методи виробництва. Отже, основою ефективного стану, на думку автора, є часові лаги в реакції фірм на новий попит.

Наступний крок у пошуку джерел підвищення ефективності американської економіки зробили Б. Мінхас, К. Ерроу та Р. Соллоу, на основі взаємозамінності праці та капіталу. Вони зазначали, що еластичність заміщення між працею та капіталом не є однаковою у різних країнах та не дорівнює одиниці, як передбачалося у виробничій функції Кобба-Дугласа. Ця функція мала еластичність заміщення, яка не дорівнює одиниці, але, тим не менше, постійну. За певного співвідношення вартості праці та капіталу інтенсивність їх використання в різних галузях змінюється: відносно капіталомісткі галузі стають трудомісткими, і навпаки. Якщо еластичність заміщення — зміна співвідношення використання факторів залежно від зміни їх відносних цін — у різних галузях є не однаковою. Водночас достатня кількість трудових ресурсів країни із низьким рівнем заробітної плати, як правило, буде зберігати порівняльні переваги у тих галузях економіки, які мають невисоку еластичність заміщення між капіталом і працею, навіть тоді, коли ці галузі за переважної відносної вартості капіталу та праці є відносно капіталомісткими [2]. Таким чином, ефективність виникає у результаті відмінностей у відносній ефективності використання факторів виробництва у

результаті того, що один і той самий товар може інтенсивно використовувати капітал і працю у країні із надлишковими факторами.

Наступний етап у розвитку ефективності пов'язаний із гравітаційною моделлю Я. Тінбергена [3], яка розглядає фактори ефективності на основі величини транспортних витрат на перевезення товарів, яка залежить від економічного розвитку країни та відстані між виробником та споживачем. Слід зазначити, що в основі ефективного стану Дж. Хікс вбачає два види зростання економіки — "природний та прогресивний" [4]. Природний ріст економіки пов'язаний із більшим залученням найманої праці, індикатором тут є незмінність рівня реальної заробітної плати, а прогресивний ріст пов'язаний із якісним зростанням продуктивності праці на основі додаткових капіталовкладень, індикатором є збільшення реальної заробітної плати на душу населення.

В основі моделі, запропонованої П. Кругманом, лежить висновок про те, що ефективність зумовлюється економією від масштабу, а не відмінностями у початкових запасах факторів або в технологіях. Можна зробити висновок, що у попередніх теоретичних узагальненнях розглядався зовнішній ефект масштабу — збільшення кількості фірм, що виробляють один і той самий товар, коли їх розмір залишається незмінним, а П. Кругман використав внутрішній ефект масштабу, який передбачає, що обсяг виробництва залишається незмінним, а кількість виробників зменшується. Аналіз впливу мобільності факторів дав змогу досліднику виявити важливу конкурентну перевагу країни — умови виробництва [5]. Отже, за цим підходом, ефективність не обов'язково є результатом відмінностей у технологіях або початкових запасах факторів, оскільки конкурентних переваг можна досягати на основі розширення ринку й використання економії масштабу.

Встановлено, що теорія М. Портера узагальнює всі розробки школи конкурентних переваг, розглядаючи динамічність та інноваційність таких переваг [6]. Цікавим є висновок автора стосовно того, що досягнення високого рівня конкурентоспроможності країни, на думку науковця, зумовлює внутрішню конкуренцію між фірмами, що спонукає їх підвищувати ефективність за рахунок зниження витрат, підвищення якості продукції та обслуговування споживачів, створення нової продукції і технологій.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити наступні висновки щодо розвитку сутнісного поняття ефективності: розширюються джерела ефективності макроекономічних систем, які включають у себе не лише працю найманих працівників (класики англійської політичної економії — А. Сміт, Д. Рікардо), природу, капітал (теорія граничної продуктивності — Ж.Б. Сей, Е. Бем-Баверк), діяльність підприємця (теорія кембриджської маржиналістської школи — А. Маршалл, Ф. Еджуорт, А. Пігу), інтенсивність споживання (австрійська маржиналістська школа — К. Менгер, Ф. Візер, Г. Госсен), інновації (американська маржиналістська школа — Дж. Кларк), а також динамічність економічних подій, які зумовлені поведінковими аспектами — В.А. Лапідус, Д. Белл, Й. Шумпетер, Дж. Л. Гібсон); змінюється інтенсивність впливу кожного із факторів ефективності, від

рівноправної участі кожного фактору (елементу системи, підсистеми), який визначається його граничною продуктивністю (Ж. Б. Сей, Дж. Кларк), до динамічної участі кожного в ролі основного (А. Маршалл); посилюється взаємозв'язок факторів ефективності у макроекономічних системах — від індивідуальних (К. Менгер) до групи факторів (Дж. Кларк); розширюються межі формування причин і джерел ефективності від мікрорівня (рівня конкретного підприємства, бізнес-процесу, власниками), мезорівня (рівень взаємопов'язаних бізнес-процесів, галузей, комплексів) та макрорівня (рівня держави в цілому) до комплексу взаємозалежностей, що охоплюють усі рівні (М. Портер, А. Томпсон, А. Стрікланд, Р. Каплінські, Дж. Джереффі, Л. Морріс).

Багаторівневий підхід передбачає побудувати конструкцію ефективності макроекономічної системи через взаємопов'язані залежності факторних і результативних змінних макроекономічної системи, яка характеризується широким спектром якісно різних аспектів її функціонування. Зміст ефективності зводиться до ситуації, коли учасники економічних відносин покращують широкий спектр основних позицій на різних рівнях макроекономічної системи.

Отже, залежно від сприйняття макроекономічної системи сутність ефективності базується на наступному: досягненні цілей (програмно-цільовий рівень); використанні ресурсів (процесний рівень); ступені гнучкого пристосування до зовнішніх і внутрішніх факторів (факторний рівень); раціональній поведінці агентів щодо досягнення рівноважного стану із зовнішнім середовищем (системний рівень); розгляді прийомів, які б зумовлювали найменший негативний ефект у конкретних ситуаціях (ситуативний рівень); рівні керованості макросистеми, швидкості та формі її реагування на управлінські рішення, що приймаються, а також ступені досягнення управлінським органом поставлених цілей та запланованих результатів (структурний рівень); використанні менш витратних способів виконання основних функцій при одночасному виключенні зайвих функцій (функціональний рівень); досягненні результатів, які відповідають визначеним попередньо вимогам, у т.ч. обмеження на одержання результатів, такі як час, гроші та ресурси (проектний рівень).

Сутність ефективності як ситуації, що орієнтується до рівноважних пропорцій, розглядалася у працях прихильників макроекономічної рівноваги. Ефективний стан макроекономічної системи ототожнюється із макроекономічної рівновагою, тобто таким збалансованим станом національної економіки, коли використання обмежених виробничих ресурсів для створення товарів і послуг та їх розподілу між різними членами суспільства є збалансованими. Динамічний, але рівноважний характер ефективності макроекономічної системи представлено в школі загальної рівноваги, яка розглядає ефективність системи як вирівнювання сукупного попиту і пропозиції без державного втручання. У такій системі цілі та поведінка елементів системи взаємні й відповідають один одному, а отже, жоден із учасників системи не може покращити своє становище в односторонньому порядку. Виділяють пропорційності, які в сукупності забезпечують макроекономічну рівновагу: ресурси та їх використання; фактори виробництва та результати їх

використання; сукупне виробництво та сукупне споживання; сукупна пропозиція та сукупний попит; матеріально-речові та фінансові потоки [7]. Повна економічна рівновага, структурний оптимум господарської системи, до якого суспільство орієнтується, але вона ніколи повністю не досягається у зв'язку із постійними змінами самого оптимуму [8], залежно від цього виділяють ідеальну та реальну ефективність.

Узагальнення моделей економічної рівноваги, зокрема, Ф. Кене (модель простого відтворення), К. Маркс (схеми простого та розширено суспільного відтворення), Л. Вальрас (модель загальної економічної рівноваги в умовах дії закону вільної конкуренції), В. Леонтьєв (модель "витрати-випуск"), Дж. Кейнс (модель короткострокової економічної рівноваги) свідчить про їх суттєвий вплив на функціонування економічних відносин. Макроекономічна рівновага — це рівність сукупного попиту та сукупної пропозиції, стану економіки, коли весь вироблений національний продукт дорівнює сукупним витратам.

Школа загальної рівноваги доводить, що за умови вільного пошуку загальної рівноваги державне втручання не потрібне, а ефективність як узгоджене поєднання і (або) співвідношення частин та цілого економічної системи. Відомо, що ідеї гармонізації інтересів суспільства були висунуті Г. Ч. Кері та базувалися на його відтворювальній теорії вартості [9]. Інші дослідники довели, що наслідком гармонізації стає ефективність. На важливості процесів узгодженого поєднання частин і цілого, злиття різних компонентів об'єкта в єдине органічне ціле у підвищення ефективності економіки наголошує Г. Клейнер [10]. Дослідник розглядає узгодженість як здатність одержати зовнішній ефект від внутрішньої впорядкованості та відносить дане динамічне та інтегральне поняття до фундаментальних категорій світотворення.

Встановлено, що відповідно до найбільш поширеної концепції "ефективна економіка" ґрунтується на межі виробничих можливостей та забезпечує максимально можливий сукупний випуск за обмежених ресурсів, відносить ефективність до позитивної економічної теорії. Оскільки ефективність є багатогранною та багаторівневою категорією, то процес її формування можна розглядати також через співвідношення системі економічних інтересів. Як зазначає, Р. Коуз, етичні норми не штучно включаються в економіку, оскільки в безпосередній економічній діяльності вже закладено механізм узгодження інтересів для досягнення більшої вигоди [12], що створює можливість для формування умов і передумов ефективності.

Заслуговує на увагу думка В. Ойкен, який наголошує на важливості пошуку оптимального поєднання національно-регіональних особливостей (природне середовище, рівень культури, національні традиції та ін.) залежно від домінуючого принципу організації (децентралізація або централізація) [13]. Слід зазначити, що Ф. Хайек виділяв проблеми розподілу, обробки та вивчення ринкової інформації в одержанні економічної ефективності [14].

Про важливість повної інформації, що базується на аналізі, оцінках майбутніх подій-прогнозів, наголошується в теорії "раціональних очікувань". Так, Р. Лу-

кас розробив гіпотезу, яка ґрунтується на одержанні економічним суб'єктом повної інформації, що базується на аналізі, оцінках майбутніх подій-прогнозів. Грошова основа ефективності закладена в теорії споживчої поведінки та попиту, рівноваги грошового та товарного ринків (Фрідмен М., Лукас Р.). Так, М. Фрідман вважав гроші головним агентом, який впливає на ділову активність.

Поняття ефективності з позиції співвідношення витрат та одержаних результатів в економічній науці є найбільш поширеним, однак розгляд цієї категорії лише у цьому аспекті без урахування кінцевої ефективності результату не відображатиме якісного розвитку економічної системи в цілому. Слушною є позиція С. Подолінського, який вважав, що в понятті "ефективність" закладено у людській природі, в основі праці як економічної реальності. Він писав, що "процесом, який характеризується коефіцієнтом корисної дії понад сто процентів, є людська праця" [15].

Результативний підхід до ефективності розглядає її як здатність системи забезпечувати відповідний результат. Результативність (effectiveness) визначається стандартом ISO 9000:2005 як ступінь реалізації запланованої діяльності та досягнення передбачуваних результатів (у англ. варіанті — doing right things: необхідність, корисність роботи). Ефективністю (в англ. варіанті efficiency — doing things right: робити роботу правильно, але вона може бути й не корисною) згідно з термінологією ISO 9000:2005 вважається зв'язок між досягнутим результатом і використаними ресурсами, що практично відповідає визначенню, що дає сучасний економічний результат: ефективність — відносний ефект (результативність процесу, що визначається як співвідношення ефекту (результату) до витрат, які забезпечили його одержання).

Цільовий підхід для розуміння ефективності запропонував П. Друкер, який зазначав, що спочатку необхідно визначити стратегію, цільову спрямованість діяльності (результат), а потім досягати поставлених цілей мінімально можливими засобами (ефективність). У науковій літературі побутує думка, що нинішнє розуміння поняття "ефективність", а саме "максимально вигідне співвідношення затрачених зусиль, грошей, обладнання тощо із економічним ефектом", [16] належить Г. Емерсону. Зазначимо, що у цьому аспекті ефективність розглядають і вітчизняні науковці.

Так, В.Г. Андрійчук вважає, що ефективність — це досягнення максимального ефекту за мінімального витрачання ресурсів [17]. С.В. Мочерний визначає ефективність як здатність забезпечувати ефект, або результативність процесу, який визначається як відношення ефекту до витрат, що забезпечили цей результат. Поняття "економічна ефективність", зазначає дослідник, є дещо вузьким і визначає досягнення найвищих результатів при найменших затратах живої та уречевленої праці [18].

У теоретико-методологічному розумінні категорія ефективності виробництва є цілісною системою ринкових відносин щодо одержання найвищої віддачі від сукупних витрат та найбільшої економії затрат суспільної праці, системоутворювальними ознаками якої є людський капітал, основний капітал та матеріальні витрати.

Слушним у даному аспекті є підхід, що розглядає ефективність підприємства як комплексну оцінку кінцевих результатів використання основних і оборотних засобів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу, а також як категорію, яка визначається за об'єктивно діючим законом економії робочого часу, що є основоположною субстанцією багатства й мірою витрат, необхідних для його нагромадження та використання суспільством.

У науковій літературі розглядається також поняття ефективності використання виробничого потенціалу як комплексної характеристики кінцевих результатів задіяння економічних ресурсів за визначений період часу як безпосередньо виробничого потенціалу, так і підприємства в цілому на основі інвестиційно-інноваційної діяльності, яка є функціональною частиною структури виробничого потенціалу та забезпечує і характеризує спрямованість до перспективного розвитку. Отже, вищезазначені дефініції досліджуваної категорії свідчать про її складний та багатогранний характер, що потребує нових рішень та наукової дискусії в її трактуванні.

Слід виділити також науковий підхід до визначення категорії ефективності, який характеризує здатність підприємства досягати стратегічної мети за оптимального співвідношення витратної та результативної складових з урахуванням взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів виробництва. Поділяємо цю думку, оскільки стійкий розвиток підприємства в оглядовій перспективі можливо досягти за умови ефективної виробничої діяльності підприємства, а також за умови гнучкого пристосування до вимог середовища його функціонування.

Найбільш поширений підхід до визначення категорії ефективності є розгляд співвідношення результатів виробництва і витрат, а узагальнюючим показником оцінювання результативності функціонування підприємства виступає прибуток. Звідси випливає, що при дослідженні ефективності функціонування підприємств з виробництва продукції свинини, з одного боку, кінцевим результатом є ефект від виробництва (прибуток), а з іншого — порівняння чистого результату виробництва із понесеними витратами. Слід зазначити, що більшість науковців погоджуються із твердженням, що сутність питання підвищення ефективності виробництва полягає у підвищенні економічних результатів на кожну одиницю витрат у процесі господарського використання виробничих ресурсів, а також в їх оптимальному розподілі. На думку більшості вчених економістів, саме відношення результату до витрат на його досягнення дає змогу розкрити сутність і багатогранність прояву ефективності виробництва [19].

Західні економісти (М. Армстронг, М. Портер) узагальнюючим показником діяльності підприємства розглядають його продуктивність. На думку М. Армстронга, продуктивність підприємства — це певний баланс між усіма факторами виробництва (матеріальними, фінансовими, людськими, інформаційними та ін.), який дасть змогу одержати найвищі обсяги виробництва при найменших зусиллях [20]. Цей підхід є досить універсальним, однак на практиці важко його реалізувати, оскільки досить складно одержати максимальний дохід при використанні мінімальної кількості виробничих ресурсів.

Цікавою є думка В.Д. Базилевича щодо вимірювання результату економіки країни, яку можна використати й на рівні господарюючих суб'єктів. На його думку, ефективність економіки країни можна оцінити двома способами: економічним ростом та ефективністю суспільного виробництва. При цьому економічний ріст оцінюється абсолютними показниками: ВВП, ВВН, НД. Для рівня підприємства такими показниками можуть бути вартість валової продукції, чистий дохід, прибуток від реалізації, ріст обсягів продукції та ін. [21]. Водночас, в розумінні ефективності виробництва науковець є прихильником поширеного підходу у визначенні результату діяльності як відношення приросту обсягів до витрат на їх досягнення. Так, щодо сільськогосподарського виробництва науковці визначають ефективність як результативність господарської та фінансової діяльності суб'єктів господарювання, які спроможні забезпечити високі показники продуктивності праці, зниження фондодідачі та собівартості, підвищення рівня рентабельності, врожайності сільськогосподарських культур та ін. Більш ширшим є підхід, за яким виробництво сільськогосподарської продукції є ефективним, якщо всі технологічні, виробничі, соціальні, економічні процеси збалансовані у процесі розширеного відтворення. Погоджуємося з думкою, що саме при розширеному відтворенні досягається ефективне виробництво. Прийнятною є також позиція науковців, за якою доповнюється поняття ефективності виробництва сільськогосподарської продукції на забезпечення продовольчої безпеки, скороченням витрат держави на підтримку сільськогосподарників, а також розвитком особистих селянських господарств і сільських територій.

Ефективність виробництва може визначатися на різних рівнях функціонування економіки, залежно від чого розрізняють ефективність: галузеву, підприємства, його окремих підрозділів та окремих операцій. Виділення ефективності на різних рівнях дозволяє порівняти результати діяльності суміжних підприємств, підрозділів та операцій, а також обґрунтувати резерви її підвищення на кожному рівні. Прихильники західної економічної думки додержуються дещо іншого підходу до визначення ефективності виробництва. Так, М. Дж. Фарелл запропонував оцінювати ефективність підприємства на основі відносної ефективності. На думку вченого, ефективність підприємства формується із двох складових: технічної ефективності — характеризує здатність виробляти максимальний обсяг продукції за наявного обсягу ресурсів, а також аллокативної ефективності — відображає здатність використовувати ресурси в оптимальних пропорціях, ураховуючи їх ціни [22]. Після розрахунку цих показників визначається сукупна ефективність на основі побудови поверхні виробничих можливостей підприємства-лідера галузі та порівняння із нею показників інших товаровиробників. Ця ідея одержала поширення після виходу праці, де цей метод одержав назву "аналіз оболонки даних" та розвивається й нині.

ВИСНОВКИ

Отже, ефективність виробництва є загальноекономічною категорією, що характеризує кількісно та якісно рівні господарювання. Однак в умовах орієнтації

розвитку сільського господарства на принципи сталого розвитку ефективність виробництва можна розглядати у широкому розумінні, як деяку соціально-еколого-економічну систему, яка характеризує економічні відносини щодо використання усіх факторів та умов суспільного виробництва та відтворення.

Відповідно до структури економіко-соціальних систем виділяють ефективності за підсистемами: технологічна ефективність характеризує наявність і використання складових ресурсного забезпечення; соціальна ефективність характеризує соціальний стан, рівень розвитку сільської території; екологічна ефективність характеризує здатність і рівень збереження навколишнього середовища, підвищення екологічності та зниження природомісткості виробленої продукції; економічна ефективність відображає рівень задоволення економічних інтересів суб'єктів ринку, рівень конкурентоспроможності та продуктивності підприємства та його продукції; організаційно-управлінська ефективність являє собою інтегральну ефективність, тобто характеризує умови функціонування технологічної, соціальної, екологічної та економічної ефективності. Ураховуючи, що функціонування підприємства розглядається як взаємозв'язок і взаємодію трьох ключових сфер діяльності (виробництво, збут, управління) доцільно виділити такі види ефективності: ефективність виробництва, ефективність маркетингу, ефективність менеджменту.

Із позиції теорії економічного розвитку з урахуванням часового фактора виділяють статичну та динамічну ефективність. Так, статична ефективність відображає собою традиційну уяву про сутність та оцінку ефективності, тоді як динамічна ефективність характеризує досягнення результатів на основі гнучкого адаптивного управління.

Різномірність думок щодо критеріїв ефективності та багатоваріантність її видів зумовлює велику кількість підходів до її визначення. З одного боку, багатогранність ефективності дозволяє пристосувати її до різних рівнів та галузей виробництва, а з іншого боку — ускладнює процес її дослідження та практичного використання внаслідок неоднозначності та незіставності. Вважаємо, що необхідно розробити комплексний підхід до оцінювання ефективності виробництва продукції сіварства з урахуванням як сучасних умов ведення бізнесу в галузі, так і специфічних умов галузі, що потребує дослідження середовища функціонування сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Richard Posner. How judges think. Harvard University Press. 2010. 387 p.
2. Економічна енциклопедія: у 3-х т. Т. 1 / редкол. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Вид. центр "Академія", 2000. 864 с.
3. Тинберген Я. Предложения по поводу международной экономической политики Вехи экономической мысли: Международная экономика М.: ТЕИС, 2006. Т. 6. 720 с.
4. Hicks J. Mr. Keynes and the "Classics". Econometrica. 1937. P. 147—159.
5. Кругман П. Возрастающая отдача, монополистическая конкуренция и международная торговля. Вехи

экономической мысли Т. 6: Международная экономика. под общ. ред. А.П. Киреева. М.: ТЕИС, 2006. 720 с.

6. Портер М. Международная конкуренция. М.: Международные отношения, 2007. 800 с.

7. Амосов О.Ю., Сивоконь В.О., Статівка Н.В. Історія економіки та економічної думки: підручник. Х. Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2013. 600 с.

8. Мазаракі А. А., Мошек Г. Є., Гомба Л. А. Менеджмент: теорія і практика: Навчальний посібник. К.: Атіка, 2007. 584 с.

9. Алексеев А. А., Алексеев Д. А. Практичні моделі макроекономіки: Монографія. К.: Наукова думка, 2006. 268 с.

10. Мочерний С. В. Економічна теорія: посібник. К.: ВЦ "Академія", 2003. 656 с.

11. Блауг М. 100 Великих економістів до Кейнса. М.: СПб.: Економікус, 2008. 350 с.

12. Коуз Р. Фирма, рынок и право. Пер. с англ. Б. Пинскера. М.: Дело ЛТД, 1993. 192 с.

13. Ойкен В. Основы национальной экономики. М.: Экономика, 1996. 351 с.

14. Хайек Ф. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики. Пер. с англ. Б. Пинскера и А. Кустарева под ред. А. Куряева. М.: ИРИСЭН, 2006. 644 с.

15. Подольский С. А. Труд человека и его отношение к распределению энергии. Мыслители отечества. М., 1991. С. 8—10.

16. Осипов В. І. Дослідження категорії "ефективність" в системі соціально-економічного розвитку суспільства. Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. 2016. № 1. Т. 15. С. 49—66.

17. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2013. 779 с.

18. Мочерний, С. В. Економічна енциклопедія: У 3 т. Т. 1. К.: Видавничий центр "Академія", 2000 864 с.

19. Погребняк А. Ю., Ліннік І. М. Методичні підходи щодо оцінки ефективності діяльності підприємства. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. 2017. Вип. 19. С. 187—192.

20. Армстронг М. Менеджмент: методы и приемы. Пер. с 3-го англ. изд. К.: Знання-Прес, 2006. 876 с.

21. Базилевича В. Д. Економічна теорія: Політекономія: Підручник. За ред. 9-те вид., перероблене і доповнене. К.: Знання, 2014. 710 с.

22. Farrell, M.J. The Measurement of Productive Efficiency Journal of the Royal Statistical Society. Series A, 1957. Vol.120. V.3. P. 253—290.

References:

1. Posner, R. (2010), How judges think, Harvard University Press, Cambridge, USA.

2. Mochernyj, V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

3. Tynberhen, Ya. (2006), Predlozheniya po povodu mezhdunarodnoj ekonomicheskoy polytyky. Vekhy ekonomicheskoy mysly: Mezhdunarodnaia ekonomika [Proposals for international economic policy. Milestones of Economic Thought: International Economics], TEYS, Moscow, Russia.

4. Hicks, J.Mr. (1937), "Keynes and the "Classics" Econometrical, pp. 147—159.

5. Kruhman, P. (2006), Vozrastaiuschaia ot dacha, monopolysticheskaia konkurentsia y mezhdunarodnaia torhovlia. Vekhy ekonomicheskoy mysly: Mezhdunarodnaia ekonomika [Increasing returns, monopolistic competition and international trade. Milestones of Economic Thought: International Economics], TEYS, Moscow, Russia.

6. Porter, M. (2007), Mezhdunarodnaia konkurentsia [International competition], Mezhdunarodnye otnosheniya, Moscow, Russia.

7. Amosov, O.Yu. Syvokon', V.O. and Stativka, N.V. (2013), Istoriia ekonomiky ta ekonomichnoi dumky [History of economics and economic thought], Vyd-vo KharPI NADU "Mahistr", Kharkiv, Ukraine.

8. Mazaraki, A.A. Moshek, H.Ye. and Homba, L.A. (2007), Menedzhment: teoriia i praktyka [Management: theory and practice], Atika, Kyiv, Ukraine.

9. Aliksieiev, A.A. and Aliksieiev, D.A. (2006), Praktychni modeli makroekonomiky [Practical models of macroeconomics], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.

10. Mochernyj, S.V. (2003), Ekonomichna teoriia [Economic theory], VTs "Akademiia", Kyiv, Ukraine.

11. Blauh, M. (2008), 100 Velykykh ekonomystov do Kejnasa [100 Great Economists Before Keynes], Ekonomyka, Moscow, Russia.

12. Kouz, R. (1993), Fyrma, rynek y pravo [Firm, market and law], Delo LTD, Moscow, Russia.

13. Ojken, V. (1996), Osnovy natsyonal'noj ekonomyy [Fundamentals of national economy], Ekonomyka, Moscow, Russia.

14. Khajek, F. (2006), Pravo, zakonodatel'stvo y svoboda: Sovremennoe ponymanye lyberal'nykh pryntsyrov spravedlyvosty y polytyky [Law, Legislation and Freedom: A Modern Understanding of Liberal Principles of Justice and Politics], YRYSN, Moscow, Russia.

15. Podolynskiy, S.A. (1991), Trud cheloveka y eho otnoshenye k raspredeleniu enerhy. Myslytely otechestva [Human labor and its relation to the distribution of energy. Fatherland thinkers], Moscow, Russia.

16. Osypov, V.I. (2016), "Research of the category "efficiency" in the system of socio-economic development of society", Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia, vol. 1, no. 15, pp. 49—66.

17. Andriychuk, V.H. (2013), Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu [Economics of enterprises of the agro-industrial complex], KNEU, Kyiv, Ukraine.

18. Mochernyj, S.V. (2000), Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

19. Pohrebniak, A.Yu. and Linnik, I.M. (2017), "Methodical approaches to assessing the efficiency of the enterprise", Suchasni problemy ekonomiky i pidpriemnytstvo, vol. 19, pp. 187—192.

20. Armstronh, M. (2006), Menedzhment: metody y pryemy [Management: methods and techniques], Znannia-Pris, Kyiv, Ukraine.

21. Bazylevych, V.D. (2014), Ekonomichna teoriia: Politekonomiia [Economic theory: Political economy], Znannia, Kyiv, Ukraine.

22. Farrell, M.J. (1957), "The Measurement of Productive Efficiency", Journal of the Royal Statistical Society. Series A, vol. 120, no. 3, pp. 253—290.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2023 р.